

Türkiye’de Seyyid Kutub ve Eserleri Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalar*

Postgraduate Studies on Sayyid Qutb and His Works in Turkey

Süheyla NURDUHAN**

Öz

Türkiye’de 70’li yıllardan itibaren gelişen İslâmî hareketler üzerinde, Seyyid Kutub (ö. 1966)’un eserlerinin ciddi etkisi olmuştur. Kutub’un eserleri bu yıllarda tercüme edilerek geniş kitlelere ulaşmış, ancak Kutub ve eserleri üzerine herhangi bir yüksek lisans/doktora çalışması yapılmamıştır. Kutub’un çalışmaları 80’li yılların ortalarından itibaren akademik tezlere konu olmuştur. Bununla birlikte, halen Kutub’un itikâdî, siyasî düşünceleri ve eserleri üzerine yazılan az sayıda doktora çalışması bulunmaktadır. Yüksek lisans tezlerinin bir kısmı ise Fî Zılâli’l-Kur’ân çerçevesinde yazılan tezlerden oluşmaktadır. Yapılan doktora ve yüksek lisans tezlerinin sayısına bakıldığında aslında yeterli teveccühün gösterilmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle rahatlıkla denilebilir ki Kutub’un siyasî etkisi, ilmî etkisinin çok üstünde olmuştur. Bu çalışmamızda Kutub’un fikirleri ve eserleri çerçevesinde yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerini aktarmaya çalıştık. Bu tezlerde Fî Zılâli’l-Kur’ân’da takip edilen metot, Ehl-i Kitaba yönelik eleştiriler, cihad ve kıtâl âyetlerinin değerlendirilmesi, ahiret ve diriliş ahvâli, ahkâm âyetlerine bakış gibi konular incelenmiştir. Bunların dışında kalan bazı yüksek lisans tezleri ise Kutub’un hayatı, eserleri, itikâdî ve siyasî fikirlerini konu almaktadır. Yaşadığı dönemin siyasî atmosferinin bütün İslâm ülkelerinde benzer şekilde hissedilmesi ve Kutub’un siyasî etkisinin tefsir alanındaki etkisinden yüksek oluşu hayatı ve siyasî fikirlerinin daha çok incelenmesine neden olmuştur. Bu sebeple çalışmamızın ilk bölümünde Kutub ve eserleri ile ilgili doktora çalışmalarına yer verilmiş, ikinci bölümünde ise Kutub’un hayatı ve eserleri üzerine yapılan yüksek lisans çalışmaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Kutub, Fî Zılâli’l-Kur’ân, İslâmcılık, tercüme, tefsir

Abstract

The works of Sayyid Qutb (d. 1966) had a serious impact on the Islamic movements that developed in Turkey since the 70s. Qutb's works were translated and reached wide audiences in these years, but no

* Bu makale “Fî Zılâli’l-Kur’ân Tefsirinin Türkiye’deki Dini Çalışmalara Etkisi” başlıklı doktora çalışmamızdan (Jinan University, Lebanon/Tripoli) hareketle türetilmiştir.

** Jinan University School of Humanities The Quranic Readings and Islamic Studies Department, suheylarcs@gmail.com, orcid.org/0000-0003-0194-273X, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 07.01.2022, Accepted/Kabul Tarihi: 06.03.2022, Published/Yayın Tarihi: 18.03.2022.

master's/doctorate studies were conducted on Qutb and his works. Qutb's work has been the subject of academic theses since the mid-80s. However, there are still few doctoral studies on Qutb's theological, political thoughts and works. Some of the master's theses consist of the theses written within the framework of the *Fi Zilali'l-Qur'an*. Considering the number of doctorate and master's theses, it is understood that there is not enough favor indeed. For this reason, it can easily be said that Qutb's political influence far exceeded his scientific influence. In this study, we tried to convey the master's and doctoral theses written within the framework of Qutb's ideas and works. In these theses, subjects such as the method followed in *Fi Zilâli'l-Qur'an*, criticism of the people of the book, the evaluation of jihad and qitâl verses, the afterlife and the resurrection, and the view of the verses of judgment were examined. Apart from these, some master's theses are about Qutb's life, works, theological and political ideas. The fact that the political atmosphere of the period he lived in was felt similarly in all Islamic countries and that Qutb's political influence was higher than his influence in the field of tafsir, caused his life and political ideas to be examined more. For this reason, in the first part of our study, doctoral studies on Qutb and his works were included, and in the second part, postgraduate studies on Qutb's life and works were examined.

Keywords: Sayyid Qutb, *Fi Zilali'l-Qur'an*, Islamism, translation, tafsir

Giriş

İslâm düşünürlerinin önde gelen isimlerinden birisi de 20. yy'a damgasını vuran Mısırlı mütefekkir Seyyid Kutub (1906-1966)'dur. Fikirleri, siyasî duruşu ve ortaya koyduğu kimliğiyle kitlelerin bilinçlenmesinde önemli bir rol oynayan Kutub, İslâm dünyasının yaşadığı sosyal, siyasî ve fikri sorunları iyi tahlil ederek başta Mısır olmak üzere Türkiye ve diğer İslâm ülkelerini etkilemiştir. İslâm dünyasında yaşanan toplumsal çalkantılar, yönetim krizleri ve Müslüman ülkeleri saran sömürge faaliyetlerine karşı aktif siyasetin içinde rol almıştır.

Kutub'un etkinliğini arttırdığı dönemlerde Mısır, Avrupa devletlerinin bilhassa İngiltere ve Fransa'nın iç işlerine müdahale ettiği, İhvân gibi yükselen İslâmî hareketler karşısında Batılı güçler tarafından destek gören yöneticilerin iktidar olduğu bir dönemden geçmiştir.¹ Mısır'ın sosyo-ekonomik krizler içinde olduğu bu dönemde Kutub, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*² ve *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*³ adlı eserleriyle dikkatleri üzerine çekmiş⁴ ve Mısır toplumunun şiddet ve terörizme bulaşmadan kendi içerisinde ıslahı için çaba göstermiştir. Amerika'ya modern eğitim metotları araştırması için gönderilen Kutub, Amerika dönüşü *İslâm ve Medeniyetin Problemleri*⁵ ismiyle kaleme aldığı eserinde Amerika'nın dinî ve ahlâkî değerleri dönüştürmek için İslâm ülkelerinde üniversiteler açtığını söylemiştir.⁶

Kutub'un Amerika'dan yeni dönemin Mısır'ına uygun bir zihin yapısıyla dönmesi beklenirken o, tam aksine Amerikan karşıtı bir zihniyetin sahibi olarak dönmüştür. Bu muhalif duruşunu devam ettiren Kutub, görev yerinden ayrılarak İhvân-ı Müslimîn hareketine katılmış ve burada genel yayın müdürlüğü yapmıştır. 1954 yılında, Cemal Abdünnâsır'a düzenlenen suikastın ardından on beş yıl hapse mahkûm edilmiştir.⁷ *Fî Zilâli'l-Kur'ân* tefsirinin bir kısmını hapisteyken yazmıştır. On yıl hapiste kalan Kutub, Irak cumhurbaşkanının isteğiyle serbest bırakılmış fakat *Yoldaki İşaretler*⁸ isimli kitabının devrim planları içerdiği suçlaması üzerine ikinci defa tutuklanmıştır. İki yıl süren mahkemelerin ardından 1966'da iki arkadaşıyla beraber idam edilmiştir.⁹

¹ Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, *Mısır Tarihi Araçların Fethinden Bugüne*, çev. Gül Çağalı Güven, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 107.

² Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâr'uş-Şurûk, t.y)

³ Kutub, *Meşâhidü'l-Kıyâme fi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâr'uş-Şurûk, t.y)

⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *Seyyid Kutub: Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1980), 34.

⁵ Kutub, *el-İslâm ve Muşkilâtu'l-Hadâra*, (Kahire: Dâr'uş-Şurûk, 1977).

⁶ Hasan Karakaya, *Şehadetinin 30. Yılında Seyyid Kutub Sempozyumu*, (İrfan Vakfı, yy, 1996), 29.

⁷ İbrahim Sarmış, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub 1*, (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), 1/47.

⁸ Kutub, *Medîm fi-t-Tarîk*, (Beyrut: Dâr'uş-Şurûk, 1979).

⁹ Salâh Abdulfettâh el-Hâlidî, *el-Medhal ile Fî Zilâli'l-Kur'ân*, (Ürdün: Dâr Ammar, 2000), 26.

Kutub'un yargılanıp idam edildiği dönemlerde Türkiye'deki dinî yaşam yasaklarla baskı altına alınmıştır. Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'li yıllara kadar, İslâmî hayat tarzının özgürce yaşanmadığı, Kur'ân eğitiminin dahi yasaklandığı, ezanın Türkçe okutulduğu ve dinin devlet tarafından baskı altına alındığı bir dönemden geçmiştir. Bu dönemlerde sağ partilerin çatısı altında rol alan İslâmcı muhalefete karşı sert önlemlerin alınması, İslâmcıları daha muhalif bir kimliğe itmiş, yaşanan sosyal ve siyasal sindirme faaliyetleri İslâmcı kuşakların daha temkinli çalışmalar yürütmelerine sebep olmuştur. Ali Bulaç'ın "ikinci nesil İslâmcı kuşak"¹⁰ olarak zikrettiği 1950 ve sonrası nesil ise, dönemin iktidar partisi olan Demokrat Parti'nin kendilerinin din eksenli talep ve beklentilerini yerine getirme politikasıyla birlikte yavaş yavaş nefes almaya başlamıştır. 1950'de ezanın yeniden Arapça okunduğu, imam hatip ve Kur'ân kurslarının açıldığı, dernek ve vakıfların sayısında önemli bir artışın olduğu bir döneme girilmiştir. Dindar kesime karşı gösterilen bu hoşgörü, onları Demokrat Parti iktidarını savunmalarına yol açmıştır.¹¹

1960 darbesinden sonra İslâmî oluşumlar, Demokrat Parti çevresinde siyasî çalışmalar yaparken diğer taraftan dergi ve gazete gibi fikri çalışmalarla sesini duyurmaya başlamışlardır. Bu dönemde oluşan grupların temelde toplumu yönlendirme amacı olmamıştır. 1960'a kadar Türkiye'deki İslâmî oluşumlar "milliyetçi- muhafazakâr" bir çizgide olduğu için, fikri anlamda "gelenekçi" bir muhtevaya sahiptir.¹² Ancak 1960'ların ikinci yarısından itibaren Mısır ve Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn hareketlerine yakın bir bağ kurulmasıyla beraber İslâmî düşünce ve yaşama biçiminde ciddi dönüşümler meydana gelmiştir. Yapılan tercümelemler ile birlikte dini yaşama biçimi, devlet, iktidar, siyaset gibi kavramların yeniden yorumlanması ile toplumda ciddi anlamda bir değişim olmuştur. Hem yerli hem de Arap-Hint Pakistan kökenli düşünürlerin kitaplarının okunmaya başlanması Türkiye'de İslâmî düşünce alanında yeni bir ihya süreci yaşanmasına imkân vermiştir.¹³ Bunun yanı sıra Türkiyeli Müslümanların hem coğrafi hem de tarihi bağlar sebebiyle Mısır'la diğer ülkelere oranla daha fazla ilgili olması ve Ezher Üniversitesi'ne okumaya giden çok sayıda Türk öğrencinin İhvân hareketi ile tanışma imkânı bulması Mısır'ı cazibe merkezi haline

¹⁰ Ali Bulaç, *İslâmcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu, Gelenek ve Modernlik Arasında İslâmcılık*, (İstanbul: Umran, 2013), 30.

¹¹ Yücel Demirel, *Türkiye İslâm'ını Anlamak*, (Ankara: Öteki Yayınevi, 1998), 35; Abdullah Manaz, *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslâmcılık*, (İzmir: Ulusal Birlik İçin Düşünce-Eylem Vakfı, 1998), 251; Ali Kaçar, "Yoldaki İşaretlerin Türkiye İslâmî Hareket Düşüncesine Etkileri", *Şehadetinin 30. Yılında Seyyid Kutub Sempozyumu*, 83; Hulusi Şentürk, *Türkiye'de İslâmî Oluşumlar ve Siyaset "İslâmcılık"*, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2011), 201-202; Ayşegül Komsuoğlu - Gül M. Kurtoğlu Eskişar, *Siyasal İslâm'ın Farklı Yüzleri*, (İstanbul: Profil Yayınları, 2009), 20-21.

¹² Kaçar, "Yoldaki İşaretlerin Türkiye İslâmî Hareket Düşüncesine Etkileri", 84, Hamza Türkmen, "Seyyid Kutub Türkiye'de Nasıl Algılandı?", (*Hak Söz Dergisi*, 2003, yy), S. 267, 65.

¹³ Yasin Aktay, *Seyyid Kutub Siyasal Teoloji, Fıkıh ve Tarihsellik*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2015), 166.

getirmiştir.¹⁴ Ancak Kutub'un Türkiye'de tanınması İhvân'dan dolayı değil, dergiler aracılığıyla olmuştur. Daha sonra kitaplarının tercüme edilmesiyle birlikte geniş kitleler tarafından tanınma fırsatı bulmuştur. Bu vesileyle fikirleri konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Bazı şair ve yazarlar tarafından ciddi eleştirilere maruz kalsa da¹⁵ bu eleştiriler Kutub'un daha çok tanınmasının yolunu açmıştır.

Her ne kadar İhvân hareketine sempati duyulsa da bu hareketin Türkiye'ye yönelik doğrudan bir faaliyeti olmamış¹⁶, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*'dan *İslâm'da Sosyal Adalet'e*, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*'den *Yoldaki İşaretler* kitabına kadar geniş bir yelpazede kaleme aldığı kitaplarıyla Kutub, Türkiyeli Müslümanların fikri gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Artık pek çok İslâmcı dergide Kutub'un etkisinin açıkça görüldüğü yeni bir dönem başlamıştır.

Kutub dergilerdeki yazılarla gündeme geldikten sonra tercüme edilen kitaplarının elden ele dağıtılmasıyla geniş kitleler tarafından tanınmaya başlamıştır. Türk okuyucular, Kutub'un kitaplarıyla 1964'te *Din Budur*, 1966'da *Yoldaki İşaretler*, 1967'de *İstikbal İslâmındır*, *İslâm ve Medeniyetin Problemleri*, *İslâmî Etütler* tercümeleriyle Hilal Yayınları tanıştırmıştır. 1968'de *İslâm'da Sosyal Adalet*, *İslâm Kapitalizm Çatışması* ve 1970'lerde ise *Fî Zılâli'l-Kur'ân* tefsiri yayınlanmıştır.¹⁷

Tercüme faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı dönemlerde Kutub'la alakalı herhangi bir yüksek lisans/doktora çalışması yapılmamıştır. Ancak 80'li yılların ortalarından itibaren Kutub'un çalışmaları tezlere ve makalelere konu olmuştur. Bu çalışmamızda Kutub'un fikirleri ve eserleri çerçevesinde yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri ele alınacaktır. Çalışmamızda, söz konusu tezlerden hareketle, Türkiye'deki akademik çevrelerin Kutub'un hangi yönünü daha çok önemsedikleri, onun siyasî ve düşünsel taraflarının ele alınışı arasındaki ilişkinin ne boyutta olduğu ve eleştirel yaklaşımların hangi noktalar üzerinde odaklandığı vb. sorunlar üzerinde durulacak ve betimleyici, tahlil edici, yorumlayıcı bir yöntem izlenecektir.

¹⁴ Abdulhamit Birişik, "Mevdûdî İslâmcılığının Türkiye'ye Giriş Biçimi ve Türkiye İslâmcılığına Etkisi", *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 390.

¹⁵ Bkz: Necip Fazıl Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları*, (İstanbul: B.d Yayınları, 1990), 155; Ahmed Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, (İstanbul, Bedir Yayınları, 1974); Necip Fazıl Kısakürek, "Türkiye'de İslâmcılık ve Özeleştirisi", (İstanbul, *Büyük Doğu Mecmuası*, 1971), S. 16, 23.

¹⁶ Ercüment Özkan, "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslâmî Uyanış", (*Hak Söz Dergisi*, İstanbul, 1992), S. 14, 8.

¹⁷ Hamza Türkmen, "Seyyid Kutub'un Arınma Süreci", (*Hak Söz Dergisi*, 2016, yy), S. 307, 52.

1. Tezler

1.1 Doktora Tezleri

Bu alanda yapılmış ilk doktora tezi İbrahim Sarmış'ın 1986 yılında hazırladığı *Çağdaş Arap Edebiyatçısı Olarak Seyyid Kutub ve Edebi Tasvir Görüşü* başlıklı tezidir. Sarmış doktora çalışmasını *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub 1-2* ismiyle kitaplaştırmıştır.

Kutub'un hayatını, fikirlerini ve edebi eserlerini ele alan Sarmış, bu eserinde Kutub'un kendisini seven ve sevmeyenlerin dikkatlerini üzerine çeken büyük bir alim olduğunu, güçlü düşünceleri ve birbirinden değerli eserleriyle hem dost hem de düşman kazandığını belirtmiştir. Sevenlerinin büyük takdirleriyle birlikte karşıt görüşlü bazı kişilerin de saldırı ve eleştirilerinin hedefi olduğunu söyleyerek, Kutub'un fikirlerinin belli bir denge ve insaf çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır.¹⁸ Sarmış, Kutub'un kitaplarında dağınık yerlerde bulunabilecek düşüncelerini derli toplu şekilde bir araya getirmiştir. Onun edebî eserlerinin pek bilinmediğini ve daha çok İslâm düşüncesiyle alakalı kitaplarının rağbet gördüğünü belirtmiştir.¹⁹ Ayrıca bu çalışmasında Fî Zılâli'l-Kur'ân'ın tanıtımına da önemli bir yer vermiştir. Tefsirin yazılış aşamalarından detaylı olarak bahsetmiştir. Fî Zılâli'l-Kur'ân'ın diğer tefsirlerden farklı olarak "hareket metodu"yla yazıldığını belirterek bu metodun uygulanabilirliği üzerine ayrıntılı bilgiler vermiştir.²⁰

Sarmış'ın Kutub'un idam edilmişinden 20 yıl sonra böyle bir doktora tezi kaleme alması önemlidir. Zira o yıllarda Kutub'un etkisinin daha çok tercüme eserler ve dergiler aracılığıyla yayıldığı görülmektedir. Sarmış doktora tezi çalışmasıyla bu etkiyi akademik alana taşımıştır. Böylece sonraki dönemlerde yapılan lisansüstü çalışmalara da kaynaklık etmiştir.

Bir diğer çalışma, Fatma Pınar'ın *Seyyid Kutub'un İtikadî Görüşleri* adlı doktora tezidir. Araştırmacı konuyu iki bölümde değerlendirmiştir. Birinci bölümde Kutub'un hayatı, eserleri, yaşadığı çağın fikrî ve siyasî durumu ele alınırken, ikinci bölümde, Kutub'un itikadî görüşleri onun eserlerinden hareketle incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre; Kutub, itikadî görüşlerini beyan ederken kelâmî tartışmalardan mümkün olduğunca uzak durmuş, ancak akli da doğruya ulaşma hususunda göz ardı etmemiştir.²¹ Çalışmada Kutub'un, itikadî anlayışı belirlenirken, onun akılla birlikte Kur'ân ve Sünnet'in temel referanslar oluşuna kuvvetli vurgu yaptığı ifade edilmiştir. Nitekim Kutub'un, itikadî birçok konuda Selef âlimlerinin

¹⁸ Sarmış, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub* 1, 361.

¹⁹ Sarmış, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub* 1, 13.

²⁰ Sarmış, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub* 1, 309-335.

²¹ Fatma Pınar, *Seyyid Kutub'un İtikadî Görüşleri*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 2, 238.

görüşlerine meylettiği tespit edilse de bazı hususlarda Eş'arîler, Mâtürîdîler, Mu'tezilî âlimler ve hatta Hâricilerin görüşleri istikametinde fikirler serdettiği görülmüştür.²²

Pınar'ın 2015 yılında tamamladığı bu doktora tezi muhtevası itibariyle önemli bir çalışmadır. Zira Kutub, sadece müfessir değil aynı zamanda bir mütefekkir ve aksiyon adamıydı. Görüşlerinin birçok taraftarı olduğu gibi bir o kadar da muhalifinin olduğu düşünüldüğünde; 'Seyyid Kutub'un itikâdî görüşleri' isimli doktora çalışması meseleye akademik perspektifle yaklaşılmasına katkı sunmuştur.

Son olarak Bilal Işık'ın *Elmalılı Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub'un Tefsirlerinde Nehiy Âyetlerinin Yorumu: Analitik Bir Çalışma* başlıklı doktora tezini zikretmemiz mümkündür. Araştırmacı bu tezinde öncelikle, nehiy konusunu lügavî ve ıstılâhî yönden ele almış, ardından tespit ettiği nehiy âyetlerini belâgî yönleri ve konu içerikleri bakımından incelemiştir. Elmalılı'nın nehiy âyetleri ile ilgili yorumlarında müellifin fikhî geçmişine paralel olarak sarih nehiy âyetlerini geniş bir şekilde ele aldığını tespit etmiştir. Buna karşın Kutub'un nehiy âyetlerini yorumlarken düşünce merkezinde yer alan şirk, hâkimiyet ve câhiliye gibi kavramlara yüklediği anlamların hâkim olduğunu belirtmiştir. Elmalılı'nın geniş fikhî açıklamalarına karşılık Kutub'un, fikhî açıklamalara yer vermekle birlikte toplumsal ve insani yönleri daha fazla vurgu yaptığını izah etmiştir. Bunun sebebinin de Kutub'un ahkâm âyetlerini okurken Kur'ân nassının atmosferinden uzaklaşmaması gerektiğine dair anlayışından kaynaklandığını ifade etmiştir.²³

Kutub ile ilgili Türkiye'de doktora çalışmasının fazla yapılmadığı görülmektedir. Yapılan akademik çalışmaların daha çok yüksek lisans tezleri şeklinde olduğu bunun yanı sıra bir hayli makale vb. araştırma yazılarının kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

1.2 Yüksek Lisans Tezleri

1.2.1 Fî Zılâli'l-Kur'ân Tefsiriyle İlgili Yüksek Lisans Tezleri

Fî Zılâli'l-Kur'ân'ın farklı konularda ele alındığı tezler arasında oldukça dikkat çeken çalışmalar bulunmaktadır. İlk olarak Orhan Sarı'nın *Seyyid Kutub'un Hıristiyanlarla İlgili Âyetleri Yorumu* adlı yüksek lisans tezini zikretmemiz mümkündür. Araştırmacı bu çalışmada öncelikle, Hıristiyanlık hakkında genel bir bilgi vermiş daha sonra Kutub'un Hıristiyanlarla ilgili âyetlere yaptığı yorumları aktarmıştır. Hz. Meryem kıssası, Hz. İsa'nın havarileri, teslis inancı gibi belli başlı konular incelenmiştir. Çalışmada Kutub'un, Hıristiyanlığın büyük ölçüde Hz. İsa'nın vefatından sonra oluşturulan ritüellerle var olduğu, ilahi olma vasfını büyük ölçüde yitirdiği görüşü ele alınmıştır. Mucizeler bağlamında da

²² Pınar, Seyyid Kutub'un İtikadi Görüşleri, 238.

²³ Bilal Işık, Elmalılı Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub'un Tefsirlerinde Nehiy Âyetlerinin Yorumu: Analitik Bir Çalışma, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 1.

Muhammed Abduh'un yorumları ile klasik tefsir metinlerindeki yorumların yoğrulmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Hz. İsa'nın öldüğüne ve tekrar gelmeyeceğine dair görüşlerine de ilgili âyetler bağlamında değinilmiştir.²⁴

Benzer bir çalışma Yasin Güzeldal'ın *Fî Zılâli'l-Kur'ân Çerçevesinde Seyyid Kutub'un Hıristiyanlığa Yaklaşımı* adlı yüksek lisans tezidir. Araştırmacı bu tezinde Hz. Meryem ve İsa, İmran ailesi, Hz. Meryem'in hamile kalması, Hz. İsa'nın doğumu konularını Hıristiyanlık bağlamında ele almıştır. Araştırmanın elde ettiği sonuçlardan birine göre Kutub, Hz. İsa'nın akıbeti konusunun Allah'tan başkasının yorumunu bilemeyeceği müteşâbih kapsamına giren gayb meselelerinden olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Kutub'un Hıristiyanlıkla ilgili görüşleri incelendiğinde, mümkün olduğu kadar tevillerden kaçındığı ve tefsirinin genelinde hâkim olan gelenekselci bir çizgide durduğu görülmüştür.²⁵

Bir diğer çalışma da Kövser Tağiyev'in *Ebü'l A'lâ el-Mevdûdî ve Seyyid Kutub'a Göre Siyasal İçerikli Âyetlerin Tefsiri* adlı yüksek lisans tezidir. Araştırmacı bu eserde, siyaset kavramı üzerinde durduktan sonra siyasî tefsirin oluşumu konusunu ele almıştır. Akabinde müelliflerin hayatlarını ve eserlerinde yorumladıkları yönetim ve uluslararası ilişkiler bağlamındaki bazı kavramları (imam, halife, ülü'l-emr, adalet, şûra, cihad) âyetler çerçevesinde izah etmeye çalışmıştır. Araştırmada iki tefsir arasındaki üslup farkına dikkat çekilmiştir. Örneğin Kutub'un tefsirinde kullandığı üslup edebî bir üslupken Mevdûdî'nin kullandığı dil ise daha çok politik bir üsluptur. Bu üslubu kullanması, onun sürekli olarak siyaset içerisinde olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Diğer fark ise, yaklaşım farkıdır. Kutub'un özellikle siyasî ve toplumsal âyetlere yorumda bulunurken olaylara sosyolojik açıdan yaklaştığı görülürken, Mevdûdî'nin ise bu tip konulara daha çok hukuki açıdan baktığı tespit edilmiştir.²⁶

Zübeyir Karataş'ın *Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân Tefsirinde Takip Ettiği Metot* adlı çalışmasını Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân'da takip ettiği metodun Ulûmu'l-Kur'ân bağlamında değerlendirildiği tek yüksek lisans tezi olarak zikretmemiz mümkündür. Araştırmacı meseleyi iki bölümde incelemiş olup ilk bölümde Kutub'un yaşadığı dönemin siyasî ve sosyal şartlarını, müellifin hayatını ve eserlerini ele almıştır. İkinci bölümde ise, Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân'da takip ettiği metodu incelemiştir. Araştırmanın sonucuna göre, Kutub'un tefsirinde klasik metodun yanı sıra kendine özgü birtakım metotlara başvurduğu müşahede edilmiştir. Kutub'un, âyetleri içinde bulunduğu şartlara göre tefsir etmesi en çok göze çarpan özellikler arasında zikredilmiştir. Ayrıca Kutub'un âyetlerin manalarını öncelikle Kur'ân ilimleri çerçevesinde ele aldığı, daha sonra da âyetlerin kendi yaşadığı dönemin sorunlarına nasıl çare

²⁴ Orhan Sarı, *Seyyid Kutub'un Hıristiyanlarla İlgili Âyetleri Yorumu*, (İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 118-119.

²⁵ Yasin Güzeldal, *Fî Zılâli'l-Kur'ân Çerçevesinde Seyyid Kutub'un Hıristiyanlığa Yaklaşımı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 101-103.

²⁶ Kövser Tağiyev, *Ebü'l A'lâ el-Mevdûdî ve Seyyid Kutub'a Göre Siyasal İçerikli Âyetlerin Tefsiri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 124-125.

olabileceğine değindiği belirtilmiştir. Bu özelliği de ona has özgün bir yöntem olarak değerlendirilmiştir.²⁷

Fethi Yıldırım'ın *Fî Zılâli'l-Kur'ân'da Tevhîd* başlıklı yüksek lisans tezi burada inceleyeceğimiz bir diğer çalışmadır. Tezin birinci bölümünde tevhîd kelimesinin anlamı, kapsamı ve tevhîd ile alakalı bazı kavramlar (tâğut, şirk) ele alınırken; ikinci bölümde, *Fî Zılâli'l-Kur'ân'da tevhîd tasavvuru* incelenmiştir. Çalışmada tevhîd kavramının *Fî Zılâli'l-Kur'ân'da* ele alınış biçimi üzerinde durulmuştur. Burada tevhîdî inançtan kopmanın toplumu, câhiliye toplumuna dönüştürdüğü ve bu cahiliye toplumunun Allah'ın hâkimiyetini reddettiği düşüncesi ileri sürülmüştür. Çözüm olarak Kutub'un ilk Kur'ân neslinde olduğu gibi insanların Kur'ân âyetleri ile eğitilmesi gerektiği fikrine yer verilmiş ve İslâmî düzenin yeniden tesis edilmesi gerektiği düşüncesi zikredilmiştir.²⁸

Önemli müfessirlerden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ile Seyyid Kutub'un tefsirlerinde yorumladıkları psikolojik kavramların mukayeseli olarak incelendiği *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirlerinde Psikoloji Konuları* adlı yüksek lisans tezi İbrahim Ethem Özkan tarafından hazırlanmıştır. Tezin birinci bölümünde psikolojik tefsir ekolü, takip edilen yöntem ve psikolojik tefsire yöneltilen eleştiriler ele alınmıştır. Daha sonra müfessirlerin hayatları ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, bu tefsirlerde geçen temel psikolojik kavramların (ruh, kalp, nefis, hidâyet vd.) yorumları karşılaştırılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, Elmalılı'nın âyetlere tam bir psikolog gibi izahlar yaptığı görülmüştür. Kutub'un edebiyatçı kimliğinin yanında bir sosyoloji uzmanı olması münasebetiyle psikolojik izahlarının fazla olmadığı, Elmalılı'ya göre zayıf kaldığı, genel itibariyle eserinde edebi yaklaşımlarının yanı sıra sosyolojik tespit ve izahlarının ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir.²⁹

Fî Zılâli'l-Kur'ân tefsiri, kelâm, tefsir ve dinler tarihi alanlarında incelenmekle birlikte, sosyoloji sahasında yapılan çalışmalara da konu olmuştur. Engin Yıldırım'ın *Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân Tefsirine Din Sosyolojisi Açısından Yaklaşım* adlı yüksek lisans tezi bu bağlamda önemli bir çalışmadır. Çalışmada dinî ve sosyolojik kavramların tanımları yapılmış, daha sonra Kutub'un sosyolojik yaklaşımlar ile ilgili görüşleri üzerinde durulmuştur. Din toplum ilişkisi, dinin toplumsal tezahürü sonucu oluşan fiil ve gruplar izah edilerek dinin bireysel tezahürü olan ibadetlerin, sosyolojik sonuçları değerlendirilmiştir. Kültür ve din ilişkisi açıklandıktan sonra Kutub'un aile, ekonomi ve siyaset kurumlarıyla ilgili görüşlerine yer

²⁷ Zübeyir Karataş, *Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân Tefsirinde Takip Ettiği Metot*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 102.

²⁸ Fethi Yıldırım, *Fî Zılâli'l-Kur'ân'da Tevhîd*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

²⁹ İbrahim Ethem Özkan, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirlerinde Psikoloji Konuları*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 106.

verilmiştir. Son olarak Kutub'un toplumsal yapı, toplumsal ilişki ve toplumsal değişim konularıyla ilgili görüşleri açıklanmış ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.³⁰

Bir diğer çalışma Yasemin Korkmaz'ın yazdığı *Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân Adlı Tefsirinde Ehl-i Kitaba Yönelik Teolojik Eleştiriler* adlı yüksek lisans tezidir. Tezin ilk bölümünde Kutub'un, Ehl-i Kitabın tanrı anlayışına yönelttiği eleştiriler, ikinci bölümde, Ehl-i Kitabın peygamber inancına yönelttiği eleştiriler incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Ehl-i Kitabın kutsal kitaplara yönelik tavrı, dördüncü bölümde ise Ehl-i Kitabın seçilmişlik iddiasına ve ona bağlı olarak şekillenen ahiret inancına olan yaklaşımı üzerinde durulmuştur.³¹ Araştırmanın sonucuna göre Kutub, Hz. İsa ve Hz. Musa'nın getirdiği dinin/dinlerin diğer bütün peygamberlerin getirdiği dinler gibi hak olduğunu ancak bu dinlerin aslını kaybettiklerini belirtmiştir. Dolayısıyla, bu dinlerin mensuplarının İslâm'a iman etmekle mükellef olduklarını savunmuştur.³² Buna ilaveten İsrâiloğulları'nın inatçı ve şımarık bir fitratının olduğunu ifade etmiştir. Bu fitratlarını da Yahudilerin yıllarca köle bir millet olarak yaşamalarına, daima yönetilen, ezilen bir millet olmalarına bağlamıştır.³³

Üsâme Mollaoğlu'nun hazırladığı *Çağdaş Dönemde Cihad/Kıtâl ile İlgili Âyetlerin Değerlendirilmesi* adlı yüksek lisans tezi, kıtâl âyetleri bağlamında yazılan çalışmaların ilkidir. Tezin birinci bölümünde müellifin hayatıyla alakalı bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde cihad ve kıtâl kavramlarıyla aynı kökten gelen kelimeler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Kur'ân'da geçen cihad ve kıtâl âyetleri başlıklar halinde incelenerek, Kutub ve diğer müfessirlerin (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Mevdûdî) yorumlarına yer verilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre Kutub, savaş yoluyla cihadın ilk örneğinin Medine'de gerçekleştiğini belirtmiştir. Çünkü hicretten sonra câhiliye toplumu mağlup olmuş ve İslâm'ın egemenliği kabul edilmiştir. Fakat Kutub kendi yaşadığı dönemde câhiliye düşüncesinin yeniden egemen olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla ona göre bugün yapılacak olan tek şey, Hz. Peygamber dönemindeki gibi yeniden mükemmel bir İslâm toplumu haline gelip dini hâkim kılmaktır.³⁴

Fî Zılâli'l-Kur'ân'ın İzzet Derveze'nin Tefsîru'l-Hadîs tefsiriyle mukayeseli olarak incelendiği çalışma Büşra Mutlu'nun *Seyyid Kutub ve İzzet Derveze'nin Tefsirlerinde Mekkî ve Medenî Sureler Bağlamında Kur'ân Kıssaları* adlı tezidir. Çalışmanın giriş bölümünde kıssa kavramının etimolojik yapısı incelenmiş ve Kur'ân kıssalarının mahiyeti hakkındaki görüşler

³⁰ Engin Yıldırım, *Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân Tefsirine Din Sosyolojisi Açısından Yaklaşım*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

³¹ Yasemin Korkmaz, "*Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân Adlı Tefsirinde Ehl-i Kitaba Yönelik Teolojik Eleştiriler*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1.

³² Korkmaz, *Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân Adlı Tefsirinde Ehl-i Kitaba Yönelik Teolojik Eleştiriler*, 81.

³³ Korkmaz, *Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân Adlı Tefsirinde Ehl-i Kitaba Yönelik Teolojik Eleştiriler*, 82.

³⁴ Üsâme Mollaoğlu, *Çağdaş Dönemde Cihad/Kıtâl ile İlgili Âyetlerin Değerlendirilmesi*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 129.

ele alınmıştır. Her iki müfessirin hayatı ve eserleri hakkında tafsilatlı bilgilerin verildiği bu bölümden sonra Fî Zılâli'l-Kur'ân ve Tefsîru'l-Hadîs tefsirlerindeki Kur'ân kıssaları mukayeseli olarak analiz edilmiştir. Araştırmada, kıssalarda ismi geçen kavimlerin başlarına gelen olayların insanlara ne yapmaları gerektiğini öğrettiği ve ilahi vahyin mesajına farklı açılardan bakmamızı sağladığı sonucuna varılmıştır. Kutub ile Derveze'nin tefsirleri mukayese edilirken Kutub'un âyetleri daha tafsilatlı yorumladığı, Derveze'nin ise âyetleri sathî bir biçimde ele aldığı belirtilmiştir.³⁵

Kur'ân'ın ahkâm âyetleriyle ilgili yazılan tezlerden biri de Kutub'un ahkâm âyetlerine dair yorumlarını ihtiva eden ve Ekrem Dayan'ın hazırladığı, *Seyyid Kutub'un Ahkâm Âyetlerine Bakışı* adlı yüksek lisans tezidir. Tezin birinci bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi belirtilmiştir. İkinci bölümde konuyla ilgili yapılan benzer çalışmalar zikredilmiştir. Üçüncü bölümde Kutub'un hayatı ve tefsiri ele alınırken dördüncü bölümde Fî Zılâli'l-Kur'ân'daki ahkâm âyetleri ibâdât, muamelât ve ukûbât bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre Kutub, ahkâm âyetlerini tefsir ederken bazen mezheplerin görüşünü naklederek bunlardan birisini seçmiş, bazen de herhangi bir mezhebin görüşünü benimsemediğini ifade ederek kendisi farklı bir görüş ileri sürmüştür. Ancak birçok yerde meselenin fıkhi tafsilatına girmemiş, detaylı bilgi için okuyucuyu fıkıh eserlerine yönlendirmiştir.³⁶

Son olarak zikredeceğimiz çalışma, Eyüp İnce'nin Kutub'un tasavvufla ilgili görüşlerini içeren *Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân İsimli Tefsirinde Temel Bazı Tasavvufi Kavramlar* adlı yüksek lisans tezidir. Tezin birinci bölümünde Kutub'un hayatı, fikirleri, görüşleri ve eserleri incelenmiş, ikinci bölümde ise, Fî Zılâli'l-Kur'ân'da bahsi geçen *şükür*, *takvâ*, *dua*, *zikir* gibi kavramlar ele alınmıştır. İsmâil Hakkı Bursevî'nin işârî tefsiri olan Rûhu'l-Beyân tefsirinde bu kavramlara verilen manaların Kutub'la örtüşen noktaları mukayeseli olarak incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre, Kutub'un bu kavramlara bazen mutasavvıflarla aynı düşünce doğrultusunda yorumlar yaptığı, bazen de tasavvuf literatüründeki manaların dışında manalar ve yorumlar getirdiği görülmüştür. İsmâil Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân tefsirinde mukayeseli olarak ele alınan bu sekiz kavramın içinde Kutub ile Bursevî arasında birçok ortak noktaya ulaşıldığı belirtilmiştir.³⁷

³⁵ Büşra Mutlu, *Seyyid Kutub ve İzzet Derveze'nin Tefsirlerinde Mekkî ve Medenî Sureler Bağlamında Kur'ân Kıssaları*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

³⁶ Ekrem Dayan, *Seyyid Kutub'un Ahkâm Âyetlerine Bakışı*, (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 54.

³⁷ Eyüp İnce, *Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân İsimli Tefsirinde Temel Bazı Tasavvufi Kavramlar*, (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 127-128.

1.2.2 Seyyid Kutub’la İlgili Diğer Yüksek Lisans Tezleri

Kutub’un itikâdî ve siyasî görüşleri üzerine pek çok yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bunlardan ilki Hatice Kınık’ın *Teolojik Selefizmden Sosyolojik Selefizme Dönüşüm Muhammed b. Abdülvehhâb ve Seyyid Kutub Örneği* adlı yüksek lisans tezidir. Tezin birinci bölümünde Selefilik geleneği, Selefiyecilik ve İslâmcılık kavramları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümünde Muhammed b. Abdülvehhâb’ın hayatı ve Vehhâbîlik hareketinin fikrî temelleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde Kutub’un hayatı, eserleri ve fikrî temelleri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde de Abdülvehhâb ve Kutub’un değerlendirmelerine yer verilmiş, Kutub’un sosyolojik selefizmi, Abdülvehhâb’ın ise teolojik selefizmi temsil ettiği karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda Ahmed b. Hanbel tarafından sistemleştirilen Selefilik geleneğinin Abdülvehhâb’ın düşüncesinde doktrinleşerek katı bir kimlik kazandığı belirtilmiştir. Abdülvehhâb’ın selefizm anlayışının Kutub’un dünya görüşünde toplumsal bir Selefizme dönüşeceği çıkarımıyla Kutub’un sosyolojik selefizminin temelini oluşturduğu savunulmuştur.³⁸

İtikâdî/kelâmî tezler arasında zikredilmesi gereken bir diğer çalışma da İlhan Abukan’ın *Seyyid Kutub’un Eserlerinde Allah İnancı* adlı yüksek lisans tezidir. Dört bölümden oluşan tezin birinci bölümünde İslâm düşüncesinde Allah inancı, Allah’ın isim ve sıfatları, ikinci bölümde Kutub’un Allah inancını izahtaki yöntemi, üçüncü bölümde Kutub’un Allah’ın hâkimiyeti konusundaki yaklaşımı ve dördüncü bölümde Allah’ı tenzih konusu ele alınmıştır. Araştırmacının ulaştığı sonuca göre Kutub’un zikredilen başlıklardaki genel kanaati şöyledir: “Yüce Allah’ın işlerinin şekli kendi zâtı gibi gayb konularına girer, bilinmez. İnsanın kavrayış gücü, yüce Allah’ın zâtını idrak edemediği müddetçe Allah’ın işlerinin de nasıl meydana geldiğine akıl erdiremez. Bu nedenle Allah’ın zâtını idrak etmenin yolu olmadığı gibi, işlerinin nasıl meydana geldiklerini açıklamaya çalışan bütün filozoflar ve kelâmcılar cahillik yapmış, sapıklığa düşmüş ve büyük yanlışlıklara yol açmışlardır.”³⁹

Cahiliye kavramı, Kutub’un eserlerinde yeni bir anlam kazanmıştır. Kavram üzerinde Kutub’un getirdiği yorumlar, Nebiye Şeyma Güner’in *Seyyid Kutub’da Câhiliye Kavramı ve Modernizm Eleştirisi* adlı tezi yüksek lisans tez çalışmasına konu olmuştur. Araştırmacı, câhiliye-hâkimiyete kavramlarını Kutub’un modernizm eleştirisi kapsamında ele almaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Mısır’da yaşanan siyasi ve sosyal olaylara yer verildikten sonra câhiliye kavramının geleneksel anlamı üzerine durulmuş; ikinci bölümde de bu kavramların Kutub tarafından sosyal kurumların işleyişine dair eleştirileriyle nasıl içeriklendirildiği ortaya konulmuştur. Araştırmanın sonucuna göre, Kutub’un ferdi ve sosyal hayatı İslâm’ın temel

³⁸ Hatice Kınık, *Teolojik Selefizmden Sosyolojik Selefizme Dönüşüm Muhammed b. Abdülvehhâb ve Seyyid Kutub Örneği*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 129.

³⁹ İlhan Abukan, *Seyyid Kutub’un Eserlerinde Allah İnancı*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 133.

kaynaklarına göre yeniden inşa edilmesi gerektiği fikri ileri sürülmüştür. Böylece sosyal kurumları yeniden ulûhiyet, rubûbiyet ve hâkimiyet ekseninde kurgulamak için reel olana meydan okuduğu ve güncel olana dair eleştirileriyle ideal olanı ortaya koyduğu zikredilmiştir.⁴⁰

Bir diğer çalışma İbrahim Gümüştay'ın *Seyyid Kutub'un Din ve Toplum Anlayışı* adlı yüksek lisans tezidir. Bu araştırmada Kutub'un din ve toplum görüşleri din sosyolojisi açısından incelenmeye çalışılmıştır. Kutub'un Kur'an ayetleri ışığında analiz edildiği görüşleri sosyolojik kavramlar ile ilişkilendirilerek tahlil edilmiştir. Araştırmanın birinci bölümünde sosyolojik kavramların tanımları ve bu kavramlar çerçevesinde ele alınan görüşler belirtilmiştir. İkinci bölümde ise Kutub'un din ve toplum anlayışı sosyal adalet, sosyal değişim gibi kavramlar bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre, Kutub'un din kavramını toplumu bütünleştiren ana unsur olarak gördüğü ve Kur'an temelli hayattan uzaklaşan fertlerin câhiliye toplumuna dönüştüğü görüşü ortaya konulmuştur. Hâkimiyet olgusunu Allah'a dayandırmayan sistemlerin modern câhiliye olarak nitelendirildiği dolayısıyla bu sistemlerle mücadele edilmesi gerektiği fikrine de yer verilmiştir.⁴¹

Kutub ile ilgili yapılan yüksek lisans tezlerinden de birisi de Tuğçe Naz Tuğtekin'in *İslâmî Ütopyanın İnşâsı: Ali Şerâatî ve Seyyid Kutub Eserlerinin Analizi* isimli çalışmadır. İslâmî ütopyanın ideal toplum, ideal politik düzenin inşâsı olarak değerlendirildiği bu çalışmada Ortadoğu'da yaşanan önemli olaylar ve ideolojiler irdelenmiştir. Kutub'un fikirlerinin yaşanan bu olaylara ve gelişen ideolojilere etkisi çalışmanın amacı olarak ortaya konulmuştur.⁴²

Bir diğer çalışma Esra Aras'ın *İslâmî Uyanış İdeolojisinde Batı Sorunsalı, Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, Seyyid Kutub ve Âyetullah Humeynî'den Perspektifler* adlı yüksek lisans tezidir. Tezin birinci bölümünde kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Diğer bölümlerde de J.S. Mill'in "farklılık metodu" temelinde, İslâmî uyanış hareketinin önde gelen isimleri -Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, Seyyid Kutub ve Âyetullah Humeynî- ideolojik perspektifleri bağlamında mukayese edilmiştir. Araştırmacı bu çerçevede, söz konusu ideologlarca önerilen ideal düzende, Batı geleneğini çürütmek ve Batının İslâm dünyasındaki sosyo-politik nüfuzunu reddetmek amacıyla, İslâm'ın bütüncül bir yaşam tarzı olarak değerlendirilmesini analiz etmiştir. Sonra, Mevdûdî'nin, Kutub'un ve Humeynî'nin aktivizm temelinde "câhiliye"den "hâkimiye"ye geçiş

⁴⁰ Nebiye Şeyma Güler, *Seyyid Kutub'da Câhiliye Kavramı ve Modernizm Eleştirisi*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁴¹ İbrahim Gümüştay, *Seyyid Kutub'un Din ve Toplum Anlayışı*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

⁴² Tuğçe Naz Tuğtekin, *The Construction Of The Islamic Utopia: An Analysis Of The Works Of Ali Shariati And Sayyid Qutb*, (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

süreci öngören ideal İslâmî düzen teorisinde Batıyı nasıl değerlendirdiklerini sırasıyla incelemiştir⁴³

Aylin Güneş'in *Seyyid Kutub'un Fikirlerinin Türkiye'ye Yansımaları (1970-1980 Arası İslâmcı Dergiler Bağlamında)* adlı yüksek lisans tezi ele alacağımız bir diğer çalışmadır. Kutub'un fikirleriyle Türk siyasal hayatı içerisinde etkili olduğunu ileri süren araştırmacı, Kutub'u İslâmcılığın önemli isimlerinden birisi olarak zikretmektedir. Türkiye'deki tercüme faaliyetleri üzerinden Kutub'un kendine has kavramsallaştırmalarının yaygınlaştığı görüşü çalışmada öne çıkmaktadır. Kutub'un fikirlerinin özellikle dergiler aracılığıyla yayıldığı görüşü ileri sürülmüş, *Hilal*, *Diriliş*, *Akıncılar* ve *Akıncı Güç* gibi dergiler inceleme konusu edilmiştir. Araştırmacı Kutub'u İslâmcılığın sembol isimlerinden birisi olarak tanımlarken, Türkiye'deki etkisini de milliyetçilik ve emperyalizm karşıtı söylemlerin gelişmeleri üzerinden okumaktadır. Sezai Karakoç gibi önemli bir fikir adamının Kutub'dan etkilenen isimlerden olduğu belirtilirken, Milli Gençlik ve Akıncılar gibi dönemin gençlik teşkilatların da Kutub'un etkisinde kalan yapılar olduğu zikredilmektedir.⁴⁴

Burada zikretmemiz gereken bir diğer çalışma Muhammad Badri Habibi'nin *Seyyid Kutub ve Fazlurrahman'ın Siyasal Düşünceleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: İslâm-Devlet İlişkisi* adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Kutub ve Fazlurrahman'ın siyasal düşüncelerinin özellikle İslâm ve devlet ilişkileri konusuna yaklaşımları açısından karşılaştırmalı bir incelemesi yapılmıştır. Buradan hareketle Kutub'un "örnek Kur'ân nesli" ve "câhiliye" kavramları, Fazlurrahman'ın vahyin tabiatına ilişkin görüşleri ve "iki hareket teorisi" incelenmiştir. İslam ve devlet ilişkisiyle ilgili üç paradigmadan söz edilmiştir. Bunlar "entegre paradigma", "simbiyotik paradigma" ve "seküler paradigma"dır. Entegre paradigma, İslâm'ı insan hayatının tüm yönlerini düzenleyen bir din olarak ele alır. Simbiyotik paradigma, İslâm ve devletin karşılıklı bir ilişkisi olması gerektiğini belirtir. Seküler paradigma devletin İslâm'dan bütünüyle ayrı olması gerektiğini ileri sürer. Tezde Kutub'un ve Fazlurrahman'ın devlet, demokrasi, şûra, şeriat gibi konulardaki siyasal görüşleri bu perspektiften incelenmiştir. Kutub'un siyasal düşüncesi entegre paradigmanın, Fazlurrahman'ın siyasal düşüncesi ise simbiyotik paradigmanın bir örneği olarak değerlendirilmiştir.⁴⁵

İhvân-ı Müslimîn'in teşekkül ve gelişim sürecinde Hasan el-Bennâ ve Seyyid Kutub'un düşünce yapıları ve farklılıklarının incelendiği bir çalışma olarak Şeyda Büşra Atalan'ın

⁴³ Esra Aras, İslâmî Uyanış İdeolojisinde Batı Sorunsalı, Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, Seyyid Kutub ve Âyetullah Humeynî'den Perspektifler, (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

⁴⁴ Aylin Güneş, *Seyyid Kutub'un Fikirlerinin Türkiye'ye Yansımaları (1970-1980 Arası İslâmcı Dergiler Bağlamında)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

⁴⁵ Muhammad Badri Habibi, *Seyyid Kutub ve Fazlurrahman'ın Siyasal Düşünceleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: İslâm-Devlet İlişkisi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

İslâmcılıkta Kırılma Noktaları: Hasan el-Bennâ ve Seyyid Kutub adlı yüksek lisans tezini zikretmemiz mümkündür. Üç bölümden oluşan bu tezde el-Bennâ ile Kutub ekseninde, İslâmcılık ideolojisinin nasıl bir dönüşüme uğradığı analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda İhvân hareketi bir çatı kabul edilerek İslâmcılıkta gerçekleşen dönüşüm cihad, câhiliye, demokrasi ve devrim kavramları üzerinden incelenmiştir. Ayrıca, el-Bennâ açısından ılımlı olan birtakım düşüncelerin Kutub'un fikirlerinde keskinleştiği saptanmıştır. Bunun yanı sıra, İhvân'ın kuruluşundan Kutub'un vefatına kadar olan zaman diliminde İslâmcı bir kimliğin inşa edilmesi ve bu isimler ekseninde İslâmcılığın nasıl dönüşüme uğradığı ortaya konulmuştur.⁴⁶

Kutub'la birlikte İhvân-ı Müslimîn hareketinin dönüşümünün incelendiği bir diğer çalışma Nurettin Taşar'ın *Seyyid Kutub Sonrası Müslüman Kardeşler'in Siyasallaşması* adlı yüksek lisans tezidir. Çalışmanın birinci bölümünde, İhvân'ın kurucu lideri Hasan el-Bennâ'nın liderlik özellikleri ele alınmış ve karakterini şekillendiren toplumsal koşullar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Cemal Abdünnâsir döneminde İhvân'ın siyasal durumu ve Kutub'un düşüncelerini şekillendiren sosyal ve siyasal nedenler incelenmiştir. Son bölümde ise Kutub'un bir İslâmî düzen kurmaya yönelik çalışmalarının Mısır ve özellikle İhvân üzerindeki etkileri tarihsel süreç içerisinde tahlil edilmiş, Kutub sonrası İhvân'ın yaşadığı ideolojik ve eylemsel eksen kaymasının nedenleri üzerinde durulmuştur.⁴⁷

Son olarak zikredeceğimiz çalışma, Ümmühan Yeşil'in *Seyyid Kutub'un Siyasî Düşüncesinin Teolojik Temelleri* adlı yüksek lisans tezidir. Çalışmanın birinci bölümünde Kutub'un fikri serüveni ve siyaset düşüncesi, ikinci bölümde siyaset düşüncesinin teolojik temelleri, üçüncü bölümde ise çağdaş sistemlere yönelttiği eleştiriler ve önerdiği İslâm toplumu modeli incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre, Kutub'un ortaya koyduğu tespit ve eleştirilerin, onun siyaset düşüncesinin Kur'ân merkezli bir ihya projesine yönelik olduğu, örnek bir Kur'ân nesli inşa etmeyi amaçladığı belirtilmiştir. Kutub'un, İslâmî ıslah anlayışını Kur'ân'daki ana esasları (şirk, tevhid, hâkimiyet) ile beraber kendine özgü, net ve kesin çizgilerle açıkladığı, kendi ihyâ görüşünün merkezine koyduğu tespit edilmiştir. Çalışma, Kutub'un fikirlerini Kur'ân temelli bir akideden aldığı, bu akidenin hayat verdiği İslâmî bir hareketin İslâm toplumunun yeniden inşası adına önemli bir adım olduğu ve sadece İslâm'dan örnek bir İslâmî topluma varılması gerektiği tezine dayandırılmıştır.⁴⁸

⁴⁶ Şeyda Büşra Atalan, *İslâmcılıkta Kırılma Noktaları: Hasan el-Bennâ ve Seyyid Kutub*, (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁴⁷ Nurettin Taşar, *Seyyid Kutub Sonrası Müslüman Kardeşler'in Siyasallaşması*, (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁴⁸ Ümmühan Yeşil, *Seyyid Kutub'un Siyasî Düşüncesinin Teolojik Temelleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

Sonuç

Türkiye’de Seyyid Kutub’la ilgili yapılan lisansüstü çalışmalar incelenirken öncelikle cumhuriyet döneminde yaşanan siyasî, dinî ve toplumsal hadiselerin dikkate alınması önem arz etmektedir. Bu dönemde yetişen İslâmcı kuşağın varlığı Seyyid Kutub’un Türkiye’de tanınmasına ve fikirlerinin yayılmasına ortam hazırlamıştır. 60’lı yıllardan itibaren Türkiye’deki İslâmcı düşünce hareketlerinin çeşitlenmesiyle birlikte hem yerli hem de Arap kökenli düşünürlerin kitaplarının okunmaya başlanması, Türkiye’de İslâmî düşünce alanında yeni bir ihyâ sürecinin yaşanmasına imkân vermiştir. İşte bu dönemde Seyyid Kutub Türkiye’deki Müslümanların gündemine girmeye başlamıştır. Önce dergiler aracılığıyla adı duyulan Seyyid Kutub, daha sonra kitaplarının tercüme edilmesiyle birlikte geniş kitleler tarafından tanınma fırsatı bulmuştur. Bazı şair ve yazarlar tarafından ciddi eleştirilere maruz kalsa da bu eleştiriler Kutub’un daha çok tanınmasının yolunu açmıştır. Bu tanınma, akademik ilginin de bir süre sonra Seyyid Kutub’a yönelmesine sebep olmuştur.

Türkiye’de Seyyid Kutub hakkında yapılan bu lisansüstü çalışmaların zamanlamasına bakıldığında, tercüme hareketleriyle paralel değil de bu tercümelerin ve ayrıca dergi yazılarının yayınlanmasından epey sonra ortaya çıktıkları görülüyor. Dergi yazıları ve tercüme eserlerin okunup iyice hazmedildikten ve belki de akademik ortamlarda tartışmaları yapıldıktan sonra, özellikle İlâhiyat fakültelerinin açılması ve çoğalması süreçleriyle de ilişkili olarak bu akademik yönelimlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Siyasî ortamda İslâmcı hareketlerin canlanmaya başlaması da akademik ilgilerden bir kısmının bu yöne dönmesine sebep olmuş olabilir.

Bununla birlikte, yapılan tezlere bakıldığında, her ne kadar Seyyid Kutub’un ideolojik ve siyasî görüşlerinin de incelendiği görülüyorsa da daha ziyade onun tefsirindeki farklı unsurlar ve dini görüşler üzerinde odaklanıldığı anlaşılıyor. İlâhiyat fakültelerindeki anabilim dallarından tefsir, dinler tarihi, tasavvuf, kelâm ve fıkıh gibi alanların konuları arasına giren meseleler Kutub’un tefsirinde ve diğer eserlerinde incelenmiş, ancak bu eserlerde de özellikle giriş kısımlarında onun siyasî hayatı, mücadelesi ve etkileri üzerinde durularak Temel İslâm Bilimlerinin konuları ile bu biyografik arka plan arasındaki ilişkilere göndermelerde bulunulmuştur. Edebi eserlerinin incelendiği yerlerde de yine söz konusu İslâmî yönelim hâkim konumdadır. Dolayısıyla Seyyid Kutub Türkiye’de İslâmcılar üzerinde etkili olduğu gibi, aynı zamanda bir müfessir ve bir mütefekkir olarak yine genellikle İslâmî çevreler tarafından incelenip akademik alana taşınmıştır. Bu çerçevede kimi zaman Mevdûdî ile kimi zaman Elmalılı Hamdi Yazır’la karşılaştırılmış, bazen Ulûmu’l-Kur’ân’a dair bazense itikâdî- kelâmî meselelere dair görüşleri analiz edilmiştir. Onun tefsirindeki edebi ve psikolojik yorumların incelenmesi de dahil birçok farklı yaklaşım yine İlâhiyat araştırmaları çerçevesinde kalmıştır. Onun Ehl-i Kitab’a yaklaşımına dair araştırmalar, dönemi itibarıyla söylemlerine yansıyan İsrail-Filistin meselesinin eserlerindeki bir uzantısı ve buna yönelik

araştırmalar olarak yorumlanabilir. Tüm bu teolojik ilgilerin dışında ayrıca onun siyasal hareketine, ideolojik yaklaşımlarına ve bunların etkilerine yönelik sosyal bilimlerin farklı alanlarını buluşturan interdisipliner yaklaşımlar da özellikle son zamanlarda artmıştır.

Seyyid Kutub ile ilgili akademik çalışmalara baktığımızda ise Kutub'un fikirleri ve eserleri üzerine yüksek lisans tezlerine veya başka müfessir ve mtefekkilere nispetle daha az sayıda doktora çalışması olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, Seyyid Kutub zerine yapılmış yüksek lisans tezlerinin bir kısmı F Zılâli'l-Kur'ân çerçevesinde yazılan tezlerden oluşmaktadır. Geri kalan yüksek lisans tezlerinde de Kutub'un itikâdî ve siyasî fikirleri değerlendirilmiştir. Tercüme faaliyetlerinin yapıldığı dönemlerde Kutub'la alakalı herhangi bir yüksek lisans/doktora çalışmasının yapılmaması o dönemlerin siyasî ortamındaki baskıcı karakterle ilgili olabilir. Zira zgr düşüncenin akademik ortamda dile getirilmesi, dergilerde dile getirilmesi kadar çabuk ve bariz bir Şekilde gerçekleşmez. Bu yüzden ancak 80'li yılların ortalarından itibaren Kutub'un çalışmaları akademik tezlere konu olmaya başlamıştır.

20. yüzyılın önemli mütefekkir ve müfessirlerinden olan Kutub, tefsiri başta olmak üzere yazdığı eserlerle etki alanını Mısır'ın dışına taşıymıştır. Başta F Zılâli'l-Kur'ân olmak üzere onun eserleri halen okunmakta ve çeşitli araştırmalara konu olmaktadır. Ele aldığımız tezler, dergi yazılarından farklı olarak akademik bir üslubu yansıtmakta, taraftar veya düşmanca bir tutumla değil, akademik tarafsızlık tutumuyla ve kimi zaman eleştiriler eşliğinde ilerlemektedir. Seyyid Kutub zerine yapılan bu tür akademik çalışmaların son yıllarda arttığı ve gelecek yıllarda da bu artışın özellikle alanlararası çalışmalarla daha da artabileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Abukan, İlhan. *Seyyid Kutub'un Eserlerinde Allah İnancı*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Aktay, Yasin. *Seyyid Kutub Siyasal Teoloji, Fıkıh ve Tarihsellik*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2015.
- Aras, Esra. *İslâmî Uyanış İdeolojisinde Batı Sorunsalı, Ebû'l A'la Mevdûdî, Seyyid Kutub ve Âyetullah Humeynî'den Perspektifler*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Atalan, Şeyda Büşra. *İslâmcılıkta Kırılma Noktaları: Hasan el-Bennâ ve Seyyid Kutub*, Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Birişik, Abdulhamit. "Mevdûdî İslâmcılığının Türkiye'ye Giriş Biçimi ve Türkiye İslâmcılığına Etkisi", *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- Bulaç, Ali. *İslâmcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu, Gelenek ve Modernlik Arasında İslâmcılık*, İstanbul: Umran, 2013.
- Davudoğlu, Ahmed. *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, İstanbul: Bedir Yayınları, 1974.
- Dayan, Ekrem. *Seyyid Kutub'un Ahkâm Âyetlerine Bakışı*, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Demirer, Yücel. *Türkiye İslâm'ını Anlamak*, Ankara: Öteki Yayınevi, 1998.
- Güler, Nebiye Şeyma. *Seyyid Kutub'da Câhiliye Kavramı ve Modernizm Eleştirisi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Gümüşay, İbrahim. *Seyyid Kutub'un Din ve Toplum Anlayışı*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Güneş, Aylın. *Seyyid Kutub'un Fikirlerinin Türkiye'ye Yansımaları (1970-1980 Arası İslâmcı Dergiler Bağlamında)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Güzeldal, Yasin. *Fî Zılâli'l-Kur'ân Çerçevesinde Seyyid Kutub'un Hıristiyanlığa Yaklaşımı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Habibi, Muhammad Badri. *Seyyid Kutub ve Fazlurrahman'ın Siyasal Düşünceleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: İslâm-Devlet İlişkisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- el-Hâlidî, Salâh Abdulfettâh. *el-Medhal Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Ürdün: Dâr Ammar, 2000.
- Işık, Bilal. *Elmalılı Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub'un Tefsirlerinde Nehiy Âyetlerinin Yorumu: Analitik Bir Çalışma*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- İnce, Eyüp. *Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân İsimli Tefsirinde Temel Bazı Tasavvufî Kavramlar*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

- İpekçi Korkmaz, Yasemin. *Seyyid Kutub'un Fî Zilâli'l-Kur'ân Adlı Tefsirinde Ehl-i Kitaba Yönelik Teolojik Eleştiriler*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kaçar, Ali, "Yoldaki İşaretlerin Türkiye İslâmî Hareket Düşüncesine Etkileri", *Şehadetinin 30. Yılında Seyyid Kutub Sempozyumu*, İrfan Vakfı, yy, 1996.
- Karakaya, Hasan. *Şehadetinin 30. Yılında Seyyid Kutub Sempozyumu*, İrfan Vakfı, yy, 1996.
- Karataş, Zübeyir. *Seyyid Kutub'un Fî Zilâli'l-Kur'ân Tefsirinde Takip Ettiği Metot*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kınık, Hatice. *Teolojik Selefizmden Sosyolojik Selefizme Dönüşüm Muhammed b. Abdülvehhâb Ve Seyyid Kutub Örneği*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Komsuoğlu, Ayşegül - Eskişar Gül M. Kurtoğlu. *Siyasal İslâm'ın Farklı Yüzleri*, İstanbul: Profil Yayınları, 2009.
- Kutub, Seyyid. *et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'ân*, Kahire: Dâr'uş-Şurûk, t.y.
- Kutub, Seyyid. *Meşâhidu'l-Kıyâme fi'l-Kur'ân*, Kahire: Dâr'uş-Şurûk, t.y.
- Kutub, Seyyid. *el-İslâm ve Muşkilâtü'l-Hadâra*, Kahire: Dâr'uş-Şurûk, 1977.
- Kutub, Seyyid. *Meâlim fi-t-Tarîk*, Beyrut: Dâr'uş-Şurûk, 1979.
- Manaz, Abdullah. *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslâmcılık*, İzmir: Ulusal Birlik İçin Düşünce-Eylem Vakfı, 1998.
- Marsot, Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot. *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Mollaoğlu, Üsame. *Çağdaş Dönemde Cihad/Kutâl ile İlgili Âyetlerin Değerlendirilmesi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Mutlu, Büşra. *Seyyid Kutub ve İzzet Derveze'nin Tefsirlerinde Mekkî ve Medenî Sureler Bağlamında Kur'ân Kıssaları*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Doğru Yolun Sapık Kolları*, İstanbul: B.d Yayınları, 1990.
- Kısakürek, Necip Fazıl. "Türkiye'de İslâmcılık ve Özeleştirisi", İstanbul: *Büyük Doğu Mecmuası*, 1971.
- Özkan, Ercüment. "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslâmî Uyanış", İstanbul: Hak Söz Dergisi, 1992, S. 14.
- Özkan, İbrahim Ethem. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Seyyid Kutub Tefsirlerinde Psikoloji Konuları*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Pınar, Fatma. *Seyyid Kutub'un İtikâdî Görüşleri*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Sarı, Orhan. *Seyyid Kutub'un Hıristiyanlarla İlgili Âyetleri Yorumu*, İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Sarmış, İbrahim. *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub 1*, Ankara: Fecr Yayınları, 1993.
- Şentürk, Hulusi, *Türkiye’de İslâmî Oluşumlar ve Siyaset “İslâmcılık”*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2011.
- Tağıyev, Kövser. *Ebü’l A’lâ el-Mevdûdî ve Seyyid Kutub’a Göre Siyasal İçerikli Âyetlerin Tefsiri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Taşar, Nurettin. *Seyyid Kutub Sonrası Müslüman Kardeşler’in Siyasallaşması*, Üniversitesi, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Tuğtekin, Tuğçe Naz, *The Construction Of The Islamic Utopia: An Analysis Of The Works Of Ali Shariati And Sayyid Qutb*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Türkmen, Hamza. “Seyyid Kutub’un Arınma Süreci”, Hak Söz Dergisi S. 307, yy, 2016.
- Yeşil, Ümmühan. *Seyyid Kutub’un Siyasî Düşüncesinin Teolojik Temelleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yıldırım, Engin. *Seyyid Kutub’un Fî Zilâli’l-Kur’ân Tefsirine Din Sosyolojisi Açısından Yaklaşım*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Yıldırım, Fethi. *Fî Zilâli’l-Kur’ân’da Tevhîd*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Seyyid Kutub: Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1980.